

SZABOLCSI BENCE

BÚCSÚ HATVANY LAJOSTÓL

A Magyar Tudományos Akadémia mély meghatottsággal búcsúzik kiváló tagjától, Hatvany Lajostól. Az írásművészet mély ismerőjét és tudósát, minden nemes és előremutató irodalmi törekvés pártolóját és bátorítóját, nagy, immár történelmi jelentőségű szellemi megmozdulások spiritus rectorát veszítettük el benne, olyan teremtő- és szervező-egyéniséget, aki eltörülhetetlenül beleírta nevét a magyar irodalom utolsó félszázadának történetébe.

Három nagy költő-egyéniség alakja veszi körül korszakos határjelzőként Hatvany Lajos munkásságát: Petőfi Sándoré, Ady Endréé és József Attiláé. Az ő érintésük ihlette, az ő eszméik szolgálata sugalmazta, az elismertetésükért vagy igaz felismertetésükért folytatott küzdelem fűtötte és irányította ez életmű jává. A nagyszabású Petőfi-monográfia, az Adyról szóló tanulmányok, az új magyar költészetért való kiállítás: mindennél beszédesebb állomásai, mérföldkövei Hatvany Lajos írói pályájának. De a költők életének és művének ez a közelsége, az irodalomtörténeti tényeken messze túlmenően is sok mindenre megtanította Hatvany Lajost.

Közöttük és mellettük élve felismerte az irodalom szívverésének, a nagy történelmi és társadalmi folyamatokkal való kapcsolatának alapvető törvényeit. Felismerte, hogy a mű, és a mű hiteles értelmezése egyaránt az élet ábrázolását, az élet közvetlen közelségét jelenti; s felismerte, hogy a nagy alkotások törvénye egyben a nagy változásoké, hogy teremteni és világot formálni, az elmúlót eltemetni s a születendőt létrehívni — lényegében egy és ugyanaz. Ez a mély bölcséleti felismerés nevelte az irodalom tudósát és rajongóját olyan ábrázoló-művésszé, olyan történetíróvá, aki az élet millió részletében megérezte a korszak óriási ritmusát, aki a környezet apró fényeiben és árnyaiban meglelte egy nemzedék arevonásait, az alkotó szellem árulkodó nyomát, aki a régiből és búcsúzóból kihallotta az ébredő újnak első dadogását. És épp az alkotó életnek ez az állandó közelsége keltette fel benne az élet többértelműségének tudatát is — a humort, az iróniát, akár önmagával szemben, a paradoxon kedvelését, a vitaszellemet; valóban, Hatvany azok közül való volt, akik örülnek, ha vitába szállnak velük, akik tételeik jó részét vitapontoknak szánják.

Ez a vitaszellem az elemi életösztön szövetségese volt Hatvany Lajos lényében. Úgy érezte, hogy magukból a tényekből, tárgyakból, emberekből és folyamatokból árad valami, ami az író állásfoglalásra kényszeríti. Amiről vitázunk, az izgat bennünket, amiről vitázunk, az nem halt meg. Elmúlás és fennmaradás kérdése — ez foglalkoztatta szinte minden művében, s az igazi író, az igazi gondolkodó, az igazi művész köteles helyét mindig ott látta az élet oldalán; megtartani, megragadni, megmenteni — nem a hulladékot, hanem azt, ami bármilyen keretben, bárhogy megmintázhatóan, de fennmaradásra született, vagy inkább, ami méltóvá vált a fennmaradásra. Így lett sajátos műfajává nemcsak a nagy monográfia, hanem az életkép, az esszé, az önéletrajz, a vallomás, a polémia és a karcolat egyformán; így lett a régi Pest krónikása egyben az új irodalom bírója és szóvivője, így vált Gyulai Pál tanítványából a Nyugat nemzedékének fegyverforgatója, így vált Ady Endre és Tóth Árpád, Thomas Mann és Romain Rolland barátjából József Attila egyik legelső felismerője.

És mert Hatvany számára az „elmúlt idő nyomában” járni annyit jelentett, hogy járni az idővel, elébemeni és segíteni az időnek: ő lett egyben a század roppant változásainak, társadalmi földrengésének egyik első megérzője és meghirdetője irodalmunkban. Látta, hogyan süllyed el egy felbomlott régi világ, hogyan bontakozik és formálódik ki egy új — s volt bátorsága a régiből kilépni, a régit levetni magáról, akkor is, ha az a régi kényelmesebb otthont kínált neki a vajúdó újnál. Mikor pedig az a halódásában mind kegyetlenebb, pusztuló világ nem otthont kínált neki többé, hanem börtönt, üldöztetést és megaláztatást: vállalta az üldöztetést is, hogy a válságok viharán keresztül hűséges tanú és lelkes stafétaként elhozhassa és átadhassa egy gazdag kulturális hagyomány kincseit az elkövetkező újnak, az igaz örökösnek kezébe. Ez a bátorság, ez a hivatástudat, ez az éber történelmi és művészi érzék legyen példája a mai s az eljövendő magyar író- és tudósnemzedéknek is. Mi pedig őrizzük meg Hatvany Lajos emlékét munkánkban és tanításunkban, s hajoljunk meg igaz kegyelettel élete és műve előtt.